

Welzijnsprotocol voor interventies met honden in de zorg en hulpverlening

VERENIGING AANBIEDERS
DIER EN ZORG

*opgesteld door Werkgroep Dierenwelzijn in dierondersteunde interventies - subgroep
Hond, in samenwerking met experts uit de sector dierondersteunde interventie*

versie 1.0, zomer 2022

Inleiding

Op initiatief van de *Raad voor Dierenaangelegenheden* (RDA), het adviesorgaan van het *Ministerie voor Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit*, is er vanuit de RDA in de afgelopen jaren regelmatig overleg geweest met het werkveld dat zich bezighoudt met dier-ondersteunde interventies. In het najaar van 2019 werd een laatste bijeenkomst hierover belegd. Tijdens deze bijeenkomst heeft een aantal mensen uit het werkveld een werkgroep gevormd om het welzijn van de dieren en de verdere professionalisering in de praktijk vorm te geven.

Deze Werkgroep heeft zich ingezet voor een branche overkoepelende Gedragscode, met daaronder per diersoort een eigen welzijnsprotocol. Dit welzijnsprotocol wat u nu leest, is gericht op honden die ingezet worden in interventies in zorg, hulpverlening en onderwijs.

De richtlijnen met betrekking tot assistentiehonden worden op dit moment op Europees niveau uitgewerkt aan de hand van een NEN/CEN-normering¹. Dit proces vraagt nog enige tijd en tot die tijd zullen de richtlijnen voor assistentiehonden zoals geformuleerd door *Assistance Dogs International* van toepassing zijn voor de betreffende leden van de Vereniging Aanbieders Dier & Zorg.

Definitie dierenwelzijn

Dierenwelzijn kent verschillende definities. In dit protocol sluiten we aan bij de definitie van dierenwelzijn zoals deze is geformuleerd door de RDA (Denkkader RDA, 2018):

“Dierenwelzijn omvat de kwaliteit van leven van een dier, zoals deze door het dier zelf wordt ervaren. Een dier ervaart een positieve staat van welzijn indien het de vrijheid heeft om normale, soorteigen gedragspatronen uit te voeren en in staat is om adequaat te reageren op de uitdagingen die de heersende omstandigheden bieden. Die uitdagingen betreffen honger, dorst en onjuiste voeding: thermaal en fysiek ongemak; verwondingen en ziekten; angst en aanhoudende stressprikkelers”.

In bovenstaande definitie van dierenwelzijn gaat het om de perceptie van het dier zelf en wordt gerefereerd aan het *Vijf vrijheden-model* van *Brambell*, welke werden opgesteld in 1979. Een recenter model is het *Vijf Domeinen Model* van *Mellor* (2016,

---

¹ <https://www.nen.nl/normcommissie-assistentiehonden>

2017, 2020), dat vijf overkoepelende thema's beschrijft, ook wel domeinen genoemd. Vier daarvan zijn fysieke en functionele domeinen: voeding, omgeving, gezondheid en gedragsinteracties. Elk van deze vier domeinen heeft impact op de mentale gezondheid oftewel het welzijn van het dier. Toepassing van Mellor's model leidt voor honden die worden ingezet in AAI tot een beschrijving van richtlijnen.

Deze richtlijnen zijn verwerkt in dit protocol en zijn een uitwerking van hetgeen nodig is om het dierenwelzijn van honden binnen dierondersteunde interventies te waarborgen. De richtlijnen zijn mede tot stand gekomen op basis van bronnenonderzoek. De geraadpleegde bronnen, zowel de wetenschappelijke als die gebaseerd op de praktijk, zullen aan het eind van dit document worden vermeld.

Bij dit alles is het belangrijk op te merken dat het voorliggende welzijnsprotocol een levend document is en jaarlijks (waar nodig) aangepast zal worden, aan de hand van de laatste inzichten uit de praktijk en de wetenschap. Het One Health/One Welfare² initiatief, wat de onderlinge afhankelijkheid van mens en dier voor elkaars welzijn benadrukt, vormt hierbij een van de uitgangspunten.

Begrippenlijst

Onderstaande begrippenlijst heeft zowel een verklarende als een beschrijvende functie.

Begrip	Omschrijving
AAI	AAI staat voor Animal Assisted Interventions, ook wel dierondersteunde interventies genoemd. Een kortdurende interventie met ondersteuning van dieren is een doelgerichte en gestructureerde interventie, waarbij dieren bewust worden ingezet als ondersteuning op het gebied van gezondheid, onderwijs en persoonlijke dienstverlening (bijv. sociaal werk), met als doel een positief (therapeutisch) effect op mensen te bewerkstelligen. Dierondersteunde interventies worden uitgevoerd door mens-dier teams die formele dienstverlening bieden aan mensen. Het gaat hierbij om interventiedieren die kort ingezet worden, niet om assistentie- of hulphonden die langdurig verblijven bij een cliënt.
AAT	AAT staat voor Animal Assisted Therapie, ook wel dierondersteunde therapie, en is een doelgerichte, geplande en gestructureerde therapeutische interventie die wordt

² https://www.onehealthcommission.org/documents/filelibrary/resources/library/book_chapters/

	<p>aangestuurd en/of uitgevoerd door beroepsbeoefenaars op het gebied van gezondheid, onderwijs en sociale dienstverlening. De behandelvoortgang wordt gemeten en vermeld in de individuele patiëntendossiers. AAT wordt uitgevoerd en/of aangestuurd door een opgeleide beroepsbeoefenaar met een geldige beroepsvergunning, universiteitsgraad of equivalent hiervan en met expertise in het aandachtsgebied van zijn/haar professie. AAT richt zich op de verbetering van fysiek, cognitief, gedragsmatig en/of sociaal-emotioneel functioneren. De professional die de AAT uitvoert, of de persoon die onder supervisie van de professional de hond begeleidt, moet adequate training hebben gehad met betrekking tot het gedrag, behoeften, gezondheid en signalen en reguleren van stress van de hond. (White Paper IAHAIO, 2018)</p>
AAC	<p>AAC staat voor Animal Assisted Coaching, ook wel dierondersteunde coaching, en is een doelgerichte, geplande en gestructureerde dierondersteunde interventie die wordt aangestuurd en/of uitgevoerd door een daarvoor formeel opgeleide coach of counselor. De voortgang van de interventie wordt door de professional gemeten en gedocumenteerd. AAC wordt uitgevoerd en/of aangestuurd door een opgeleide coach met een erkend en actueel hbo- of universitair diploma of een equivalent hiervan en met expertise in het aandachtsgebied van zijn/haar professie. AAC richt zich op het stimuleren van de persoonlijke groei, op het vergroten van inzicht in en het verbeteren van groepsprocessen of op het verbeteren van sociale vaardigheden en/of het sociaal emotioneel functioneren van de cliënt.</p> <p>De coach die de AAC uitvoert, of de persoon die onder supervisie van de coach de hond begeleidt, moet adequate training hebben gehad met betrekking tot het gedrag, behoeften, gezondheid en signalen en reguleren van stress van de hond. (White Paper IAHAIO, 2018)</p>
AAE	<p>AAE staat voor Animal Assisted Education, ook wel dierondersteund onderwijs of pedagogie, en is een doelgerichte, geplande en gestructureerde interventie die wordt aangestuurd en/of geboden door beroepsbeoefenaars op het gebied van onderwijs en verwante dienstverlening. AAE wordt uitgevoerd door een bevoegde leerkracht met diploma of graad voor regulier en bijzonder onderwijs. De focus van de activiteiten is gericht op leervaardigheden, pro-sociale vaardigheden en op cognitief functioneren. De vooruitgang van de leerling wordt gemeten en vastgelegd. Wanneer AAE wordt uitgevoerd door leerkrachten voor bijzonder onderwijs (orthopedagogiek) wordt het ook beschouwd als een therapeutische en doelgerichte interventie. De onderwijsprofessional die de AAE uitvoert, of de persoon die</p>

	<p>onder supervisie van de onderwijsprofessional de hond begeleidt, moet adequate training hebben gehad met betrekking tot het gedrag, behoeften, gezondheid en signalen en reguleren van stress van de hond. (White Paper IAHAIO, 2018)</p>
AAA	<p>AAA staat voor Animal Assisted Activity, ook wel dierondersteunde activiteiten, en dit zijn informele interacties, bezoeken, meestal uitgevoerd door een vrijwilliger met als doel motiverende, educatieve en recreatieve activiteiten aan te bieden. Er zijn geen behandeldoelen bij de interacties. Meestal worden AAA's aangeboden door mensen die niet zijn opgeleid in de gezondheidszorg, sociaal werk of in het onderwijs. Mens-diercombinaties moeten in ieder geval een inleidende training, voorbereiding en evalueatie hebben ontvangen voordat ze kunnen deelnemen aan informele bezoeken. Mens-diercombinaties die AAA bieden, kunnen eventueel ook voor specifieke en documenteerbare doeleinden formeel en rechtstreeks samenwerken met een beroepsbeoefenaar op het gebied van gezondheidszorg, onderwijs of sociale dienstverlening. In dat geval participeert het team in AAT, AAC of AAE welke wordt uitgevoerd door een gezondheids- of onderwijsspecialist. Voorbeelden van AAA zijn onder andere crisisrespons met ondersteuning van dieren gericht op het bieden van troost en steun aan mensen met een trauma, overlevenden van crises en rampen en bezoeken van gezelschapsdieren aan verzorgingstehuizen. (White Paper IAHAIO, 2018)</p>
Behandelsetting	<p>De behandelsetting omvat het geheel van omgevingskenmerken, waarin bepaalde sociaalpsychologische, pedagogische en/of therapeutische processen of belevenissen plaatsvinden. Dit kan bijvoorbeeld een praktijk, klaslokaal of activiteitenruimte zijn.</p>
Sessie	<p>Een sessie omvat de tijdspanne die aan een AAI-activiteit wordt besteed.</p>
Handler	<p>Binnen AAI kan een professional de uitvoering van de hulpverlening verzorgen, terwijl de ingezette hond door een andere persoon wordt begeleid. Deze persoon wordt handler genoemd en is binnen de sessie specifiek verantwoordelijk voor het gedrag en welzijn van de hond. Een professional kan ook zonder handler fungeren, de professional is dan zelf verantwoordelijk voor het gedrag en het welzijn van de hond. Zie onderstaand begrip voor meer informatie.</p>
Professional	<p>Een beroepsbeoefenaar op het gebied van gezondheid, coaching, onderwijs of sociale dienstverlening met een erkende beroepsopleiding (HBO of universitair of een equivalent hiervan). De professional is aangesloten en geregistreerd bij een beroepsvereniging van zijn/haar</p>

	professie. De professional heeft daarnaast een opleiding gevolgd bij een door International Society for Animal Assisted Therapy“ (ISAAT)/AAI Kwaliteitsregister (AKR)/Animal Assisted Intervention International (AAII) erkende organisatie op het gebied van dierondersteunde interventies.
Interventiedier	In het kader van dit welzijnsprotocol is/zijn dit de hond(en) die ingezet wordt binnen AAI.
Cliënt	In dit protocol wordt de term cliënt gebruikt voor de ontvanger van een dierondersteunde interventie. Voor ‘client’ kan ook ‘student’, ‘patiënt’ of ‘coachee’ gelezen worden, afhankelijk van de setting waarin de dierondersteunde interventie plaatsvindt.

Richtlijnen

De toepassing van het *Vijf Domeinen model* van *Mellor* leidt voor honden die worden ingezet in dierondersteunde interventies tot een beschrijving van onderstaande richtlijnen. De bij de *Vereniging Aanbieders Dier & Zorg* aangesloten leden en dus de verantwoordelijke aanbieders (professional of handler) zien erop toe dat deze in acht worden genomen ter waarborging van het welzijn van de hond (en tevens hierdoor ook het welzijn van de cliënt) en onderschrijven dit protocol.

Huisvesting	
Verblijf en transport	<p>Gebieden waar honden veel tijd doorbrengen worden regelmatig ontsmet en indien nodig behandeld tegen parasieten.</p> <p>Dierondersteunde interventies moeten worden vermeden in gebieden die gevoelig zijn voor voedselbereiding, medicijnen en infecties, evenals in andere gebieden die zijn gespecificeerd door faciliteit regels.</p> <p>De hond moet comfortabel en veilig zijn tijdens elk gebruikt transport. Dit omvat minimale angst voor motorvoertuigen, het gebruik van slofjes om poten te beschermen tegen schade door hitte of koude, bescherming tegen de elementen, enz. Honden mogen niet alleen worden gelaten in auto's onder de 40 graden Fahrenheit (4 graden Celsius) of boven 65 graden Fahrenheit (18 graden Celsius).</p> <p>Het dier moet een veilige, comfortabele thuisplek hebben om te rusten en te herstellen van het werk</p>
Hond	
Algemeen	<p>Een hond dient geschikt bevonden te worden voor het ondersteunen bij interventies. Dit wordt bepaald door een hiertoe bevoegde expert, zoals een hondengedragsdeskundige, die kennis en zeer uitgebreide ervaring heeft met dierondersteunde interventies. De hond dient het juiste karakter en een goede gezondheid (zowel mentaal als fysiek) te hebben, plezier in het werk te hebben en opgeleid te zijn voor het werk. Er wordt gekeken naar het algemene en sociale temperament van de hond en naar de handling van de hond.</p>

<p>Gezondheid</p>	<p>Hond(en) moeten regelmatig veterinaire zorg krijgen om deel te nemen aan dierondersteunde interventies en mogen geen gezondheidsproblemen hebben (bijv. heup-/elleboogproblemen, Leismaniah), die zouden kunnen verergeren door het meewerken binnen dierondersteunde interventies.</p> <p>Honden mogen tijdens het werk geen tekenen van letsel of ziekte vertonen, tenzij er bewijs is van een medisch behandelplan en toestemming van de dierenarts om te werken.</p> <p>Hond(en) die veterinaire zorg ontvangen voor ziekte, verwonding of dracht mogen niet werken totdat de dierenarts de terugkeer van de hond goedkeurt.</p> <p>Er moeten routine-evaluaties door een bevoegde dierenarts worden gedaan en preventieprocedures zijn en uitgevoerd worden voor interne en externe parasieten (bijv. hartworm, vlooien, teken, enz.). Er wordt voor de hond een individueel dossier/paspoort bijgehouden met bewijzen van huidige vaccinaties (of titers), preventie van parasieten en gezondheidszorg op basis van regionale vereisten.</p> <p>Jaarlijkse gezondheidsverklaring en gezondheidscheck van de dierenarts en jaarlijkse gezondheidscheck door een osteopaat/chiropractor/dierfysiotherapeut zijn een vereiste voor het werken met een hond in dierondersteunde interventies.</p>
<p>Teven</p>	<p>Teven mogen tijdens de loopsheid, dracht en tot 12 weken na de geboorte van de pups niet ingezet worden voor interventies.</p>
<p>Leeftijd</p>	<p>Honden vanaf een leeftijd van 1,5 jaar t/m 8 jaar mogen ingezet worden op voorwaarde dat aan de overige punten van dit protocol wordt voldaan.</p> <p>Een hond dient fysiek en mentaal in balans te zijn voordat deze ingezet mag worden in een interventie. Daarbij is het belangrijk dat de hond gedurende de eerste 1,5 jaar op adequate wijze opgevoed, gesocialiseerd, getraind en op geschiktheid getest wordt Eerder mag de hond niet ingezet gaan worden in een interventie Vanaf het moment dat de hond ingezet wordt, dient er jaarlijks geëvalueerd te</p>

	<p>worden met een dierenarts op mentale en fysieke geschiktheid en werklust aan de hand van opgestelde criteria .</p> <p>De geschikte pensioenleeftijd van de hond hangt af van de taken die van hem worden verlangd en het ras van de hond. Goede observaties en regelmatige beoordelingen zijn belangrijk voor werkhonden en moeten vaker worden uitgevoerd bij oudere honden. Een hond moet nog plezier beleven aan het werk, de hond moet nog adequaat met de professional of handler kunnen communiceren de taken gemakkelijk uit kunnen voeren. Als het gedrag, de gezondheid of het welzijn in het gedrang komt door leeftijd, mag de hond niet langer ingezet worden voor dierondersteunde interventies.</p>
Basisgeschiktheid	<p>De hond beschikt over basisvaardigheden en gehoorzaamheid. Hierdoor is de hond bereikbaar en aan te sturen. Dit geeft controle in elke situatie.</p> <p>De hond is voor zijn toekomstige taak adequaat gesocialiseerd op interactie met individuen en gehabitueerd in de setting en omgeving waar hij in moet functioneren.</p> <p>De hond is in staat om zelf of met (verbale) sturing van de professional of handler adequaat met onverwachte situaties om te gaan.</p> <p>De hond is zindelijk op elke publieke plaats.</p> <p>De hond is in staat eigen initiatief te tonen en kan aangeven of en wanneer hij niet mee wil werken bij een interventie. Agressie is echter binnen eigen initiatief nooit toegestaan.</p> <p>De hond is sociaal tolerant ten opzichte van mensen.</p> <p>De hond kan op een rustige manier contact met een vreemde maken en vertoont daarbij geen voor de context ongewenst gedrag.</p> <p>De hond vertoont sociaalvaardig gedrag naar andere dieren of is daarin goed te begeleiden of aan te sturen.</p> <p>De hond voelt zich comfortabel in een voor hem vreemde ruimte en is in staat om uit zichzelf of met sturing tot rust te komen.</p>

	<p>In geval van schrik herstelt de hond vloeiend, voelt de hond zich vlot weer comfortabel in de ruimte en/of situatie en is er geen sprake meer van bewuste vermijding van de situatie.</p> <p>De hond gaat niet over tot agressie onder stress, bij handelingen onder stress kiest de hond dit te tolereren of weg te lopen als coping-mechanisme. Oftewel, de hond verkiest een conflict vermijdende oplossing als primaire coping strategie.</p> <p>De hond werkt graag samen met de professional of handler.</p> <p>De hond is gewend aan aanrakingen door de mens en ervaart deze als prettig.</p> <p>Hond heeft geen voernijd of prooinijd.</p> <p>Hond zet geen agressie in ter verdediging/bescherming van de professional of handler.</p> <p>Hond is in staat om geduld te hebben.</p> <p>Hond is in staat om op voorzichtige/zachte wijze een beloning aan te nemen.</p> <p>Hond is in staat tot zelfregulatie.</p> <p>De hond ondergaat op comfortabele wijze verzorgende handelingen.</p> <p>Alle training die de hond ondergaat dient veilig en vanuit positieve methodes te worden gegeven, waarbij het welzijn van de hond voorop staat.</p> <p>Activiteit(en) en doelgroep(en) moeten passend zijn bij het karakter en de vaardigheden van de hond.</p> <p>Honden mogen alleen ingezet worden voor werk met groepen cliënten als het karakter van de hond hiervoor door een externe expert vooraf in een evaluatie (zie Algemeen in deze categorie) geschikt bevonden is en de hond voldoende vaardigheden heeft om zich sociaal gewenst te gedragen in een groep.</p>
Uitgesloten van dierondersteu	Honden worden uitgesloten van het werken in dierondersteunde interventies wanneer ze:

<p>nde interventies</p>	<p>Niet adequaat zijn gesocialiseerd of sociaal intolerant zijn bij interactie met individuen.</p> <p>Niet adequaat zijn gehabitueerd in de setting en omgeving waar de hond moet functioneren.</p> <p>Onvoldoende zelfbeheersing/ zelfregulatie vertonen.</p> <p>Onvoldoende zelfvertrouwen hebben.</p> <p>Overgaan tot agressief gedrag onder stress. Ook als er in het verleden gedrag vertoond is, waaruit blijkt dat het niet uitgesloten is dat de hond voor mensen risicovol gedrag kan vertonen.</p> <p>Prooinijd vertonen.</p> <p>Agressie ter verdediging/bescherming van de professional of handler inzetten.</p> <p>Een verhoogd risico tot prooigedrag met bijten tijdens opwinding vertonen.</p> <p>Bij opwinding gedrag vertonen wat voor mensen potentieel risicovol kan zijn (onder andere opspringen bij ouderen en kleine kinderen).</p> <p>Fysieke aanraking/nabijheid als onprettig ervaren.</p> <p>Medische uitsluitingen zijn onder andere:</p> <p>Honden met HD C of minder;</p> <p>Honden met chronische aandoeningen aan het skelet die normaal functioneren in de weg staan;</p> <p>Honden met chronische aandoeningen aan oren en of ogen;</p> <p>Honden met oncontroleerbare allergie/ atopie;</p> <p>Honden met EIC (exercised induced collapse);</p> <p>Honden met epilepsie;</p> <p>Honden met incontinentie;</p> <p>Brachycephale rassen of kruisingen met Brachycephalie (kortsnuiten).</p> <p>Daarnaast wordt het werken met vechthonden uitgesloten.</p>
------------------------------------	--

Professional en/of handler

De professional of handler die met de hond werkt, moet een door ISAAT/AKR/AAl erkende opleiding op het gebied van AAI hebben afgerond.

De professional of handler werkt enkel met een positieve manier van trainen.

De professional of handler dient een duurzame relatie met de hond te hebben opgebouwd alvorens hem in te mogen zetten bij interventies.

Het welzijn en het bewaken van de grenzen van de hond is ten alle tijden (zowel tijdens het werk als daarbuiten) de verantwoordelijkheid van de professional of handler;

De relatie tussen de professional of handler met de hond is van essentieel belang voor het welzijn van de hond en het welslagen van de interventie. De professional of handler is zich bewust van zijn rol en invloed op zowel de interactie met de cliënt als het welzijn van de hond in deze interactie.

De professional of handler dient aantoonbare kennis te hebben van honden in het algemeen en specifiek van de psyche, het karakter en de behoeftes van de eigen hond (b.v. door middel van een AAI-opleiding);

De professional of handler dient in staat te zijn om op adequate manier te reageren en handelen naar aanleiding van lichaamstaal en communicatie van de hond. Onder lichaamstaal verstaan we onder andere maar niet exclusief: vermijdingsgedrag, oversprong gedrag, over-enthousiasme en stresssignalen

De professional of handler heeft kennis van basishygiëne (zoals handenwassen voor en na een interventie) en kan daarin faciliteren.

De professional of handler is op de hoogte van het bestaan en de risico's van zoonoses en neemt maatregelen ter voorkoming hiervan.

	De professional of handler zorgt voor schoon en af- of uitwasbare materialen (dekens, speeltjes, etc) waar mee gewerkt wordt.
Certificering	Op dit moment is officiële certificering nog niet mogelijk. Hier wordt door de Vereniging Aanbieders Dier & Zorg samen met het werkveld aan gewerkt.
Cliënt	
	<p>Er dient een intake te worden gehouden met de cliënt, om te bepalen of dierondersteunde interventies de juiste methode is om de cliënt optimaal te helpen. Indien andere interventies evengoed geschikt zijn, verdienen die de voorkeur. Dit om dieren niet onnodig te belasten. Op basis van onderstaande criteria wordt geadviseerd geen dierondersteunde interventies uit te voeren:</p> <p>Cliënten die niet gemotiveerd zijn om te werken met honden.</p> <p>Cliënten die een geschiedenis hebben met dierenmishandeling.</p> <p>Cliënten die een gevaar vormen voor zichzelf of de ander.</p> <p>Cliënten met ernstige allergieën voor honden die niet met medicatie onder controle kunnen worden gehouden.</p> <p>Cliënten die geen aanwijzingen van de professional of handler op kunnen volgen ten aanzien van de hond.</p> <p>Cliënten die ten tijde van de dierondersteunde interventie onder invloed zijn van drugs of alcohol.</p> <p>Daarnaast is het aanbevolen navraag te doen bij cliënten naar medicatie die het reactievermogen (ernstig) beïnvloeden. Een aangepaste vorm van dierondersteunde interventies is dan wenselijk.</p>
Interventie	

Algemeen	De wijze waarop een hond wordt ingezet, beïnvloedt het welzijn van het dier. Het is belangrijk dat de hond niet als instrument wordt ingezet, wordt geëxploiteerd of overvraagd wordt). De emoties en het gedrag van zowel de professional en/of de handler en de cliënt beïnvloeden de emoties en het gedrag van de hond.
Omgeving	Er moet gestreefd worden naar een optimale omgeving, waarin een hond tevreden, gezond, comfortabel en veilig is). Eveneens moet worden gestreefd naar een werkomgeving die niet te druk of te luid is, want deze prikkels kunnen leiden tot overstimulatie (en stress). De hond dient ook een veilige plek in de werkomgeving te hebben, waar deze zich kan terugtrekken.
Voorafgaand aan de sessie	<p>De hond is voorafgaand aan de sessie goed uitgelaten;</p> <p>De hond krijgt tijd om te acclimatiseren, bij het werken op een nieuwe locatie krijgt de hond voorafgaand ruim voldoende de tijd om de omgeving te verkennen en te acclimatiseren.</p> <p>De hond is schoon (onder andere vrij van haarklitten, vuil en onaangename geuren) en verzorgd. Daarbij kunnen er aanvullende eisen zijn voor de locatie waar gewerkt wordt (ziekenhuis, verzorgingshuis, etc);</p> <p>De hond heeft toegang tot vers drinkwater en weet waar dit te vinden is;</p> <p>De hond weet waar zijn veilige plek is waar de hond zich, indien gewenst, kan terugtrekken (bijvoorbeeld een kleedje of bench en/of zelfs geheel uit de ruimte weg);</p> <p>De cliënt is ingelicht over de omgangsregels ten aanzien van de hond en deze worden vooraf aan de sessie (nogmaals) met de cliënt besproken.</p>
Frequentie inzet en duur sessie	Er dient balans te zijn tussen de duur en intensiteit van de sessie. Hierbij dient er rekening gehouden te worden met de vorm, frequentie en emotionele lading van de sessie. Ook dient rekening te worden gehouden met leeftijd, gestel en karakter van de hond.

	<p>De volgende richtlijnen dienen minimaal in acht genomen te worden (indien voldaan wordt aan de overige richtlijnen in dit protocol):</p> <p>Een hond mag maximaal 2 keer per week (bij voorkeur telkens met een rustdag ertussen) voor 2 sessies per dag ingezet worden;</p> <p>De sessies duren maximaal 45 minuten waarbij de hond niet continu actief ingezet wordt, dat betekent dat de hond pauzes krijgt tussen activiteiten door.</p> <p>De hond mag voorafgaand en tijdens de sessie eigen keuzes maken in het aangaan van contact, dat betekent dat de hond altijd de fysieke en mentale ruimte moet krijgen om zich uit de interventie terug te trekken en dat de professional of handler deze keuze respecteert;</p> <p>Tijdens een interventie heeft de hond toegang tot een voor de hond veilige plek wanneer hij zich uit de situatie terug wil trekken. Als er een interventie wordt uitgevoerd waarbij de hond aan de lijn zit, dan dient deze van zodanige lengte te zijn dat de hond de mogelijkheid heeft zich terug te trekken;</p> <p>Voer mag niet gebruikt worden als manipulatiemiddel om een hond alsnog een interventie te laten uitvoeren of binnen de interventie over de grenzen van de hond te gaan, de professional of handler houdt daarom de (stress)signalen die een hond geeft nauwlettend in de gaten en/of respecteert het mogelijk weigeren van deelname aan de interventie.</p>
Pauseren & Beëindigen sessie	<p>Na iedere sessie dient de hond tenminste 30 min pauze te krijgen, waarbij hij/zij gelegenheid krijgt om zich te ontlasten en te ontspannen, mede om de slaapcyclus van de hond te respecteren.</p> <p>De sessie wordt altijd door de professional of handler beëindigd wanneer de hond:</p> <p>Vermijdingsgedrag vertoont;</p> <p>Pijn aangeeft;</p> <p>Een blessure oploopt;</p> <p>Stress vertoont.</p>

	<p>De hond krijgt na de sessie(s), aan het einde van de werkdag, voldoende ruimte en tijd om zich te ontspannen alvorens er opnieuw een inspanning wordt gevraagd. De juiste ruimte en tijd is afhankelijk van de inspanning die vooraf geleverd is en wanneer een volgende inspanning gevraagd wordt. Het voorkomen van bovenstaande signalen van de hond zijn hierin leidend.</p>
Veiligheidsbewustzijn	<p>De professional of handler is bekend met en zich bewust van de mogelijke risico's (zoals bijt -en krabincidenten, zoönose en allergieën) binnen de interventies die hij/zij uitvoert en dient adequaat in te grijpen De professional geeft daarom vooraf aan een sessie de cliënt voorlichting over omgangsregels met betreffende de hond.</p> <p>De professional of handler dient tijdens de interventie altijd aanwezig te zijn om zo de veiligheid van mens en dier te kunnen waarborgen. De hond wordt nooit alleen gelaten met de cliënt.</p> <p>De professional of handler zorgt ervoor dat de hond respectvol behandeld wordt door de cliënt. Wanneer een cliënt daartoe niet in staat is (b.v. door zijn fysieke of psychische toestand) dient de interventie te worden gestopt, opdat de veiligheid en het fysiek en emotioneel welbevinden van het dier niet in gevaar komen</p> <p>Materialen en hulpmiddelen, die eventueel gebruikt worden tijdens de interventie, moeten veilig te gebruiken zijn voor de hond, dat betekent dat er rekening gehouden wordt met de fysieke mogelijkheden van de hond en de (mentale (stress)) signalen van de hond.</p> <p>De professional of handler let op lichaamssignalen van de hond en bewaakt de grenzen van de hond, ook als dit tot gevolg heeft dat de interventie stopgezet moet worden.</p> <p>De professional of handler weet wat hij/zij moet doen met zowel cliënt als hond in het geval van een calamiteit tijdens het werk of op de locatie waar gewerkt wordt.</p>

Geraadpleegde bronnen

Abrantes, R. (1997). *Dog language*: Dogwise Publishing.

AAII. 2019 . Animal assisted interventions International, *Standards of Practice*.

Assistance Dogs International. (2018). Retrieved from <https://www.assistancedogsinternational.org/>

AKR (AAI Kwaliteitsregister) (2020). *Basisdocument AAI Kwaliteitsregister (AKR): levels, opleidingseisen en instapvereisten individuen voor AAI met hondachtigen*. Geraadpleegd van <https://aairegister.nl/wp-content/uploads/2020/11/Basisdocument-level-en-opleidingen-hond-202010.pdf>.

Barnard, S., Flint, H., Shreyer, T., & Croney, C. (2021). Evaluation of an easy-to-use protocol for assessing behaviors of dogs retiring from commercial breeding kennels. *PloS one*, 16(8), e0255883.

Bódizs, R., et al., *Sleep in the dog: comparative, behavioral and translational relevance*. Current Opinion in Behavioral Sciences, 2020. **33**: p. 25-33.

Bray, E. E., Otto, C. M., Udell, M. A., Hall, N. J., Johnston, A. M., & MacLean, E. L. (2021). Enhancing the Selection and Performance of Working Dogs. *Frontiers in Veterinary Science*, 8, 430.

Brelsford, V. L., Dimolareva, M., Gee, N. R., & Meints, K. (2020). Best Practice Standards in Animal-Assisted Interventions: How the LEAD Risk Assessment Tool Can Help. *Animals*, 10(6), 974. <http://dx.doi.org/10.3390/ani10060974>.

Bruchim, Y., Horowitz, M., & Aroch, I. (2017). Pathophysiology of heatstroke in dogs—revisited. *Temperature*, 4(4), 356-370.

Corsetti, S., Ferrara, M., & Natoli, E. (2019). Evaluating Stress in Dogs Involved in Animal-Assisted Interventions. *Animals (Basel)*, 9(10). doi:10.3390/ani9100833

Cartier, A., Sannen, A., De Mits, S., Vos, J., & Rosseel, M. (2017). *ZorgBeest - Mens-dier relatie in de zorgverlening: ontwikkeling van richtlijnen voor een duurzame samenwerking* (Onderzoeksproject). Odisee Hogeschool, Brussel. Geraadpleegd van <https://core.ac.uk/download/pdf/153424096.pdf>

Chandler, C. K. (2012). *Animal assisted therapy in counseling* (2nd ed.). New York, NY: Routledge.

Clark, S. D., Smidt, J. M., & Bauer, B. A. (2019). Welfare considerations: Salivary cortisol concentrations on frequency of therapy dog visits in an outpatient hospital setting: A pilot study. *Journal of Veterinary Behavior*, 30, 88-91.

Dalton, K. R., Waite, K. B., Ruble, K., Carroll, K. C., DeLone, A., Frankenfield, P., Agnew, J. (2020). Risks associated with animal-assisted intervention programs: A literature review. *Complementary therapies in clinical practice*, 39, 101145.

Dietz, L., Arnold, A.-M. K., Goerlich-Jansson, V. C., & Vinke, C. M. (2018). The importance of early life experiences for the development of behavioural disorders in domestic dogs. *Behaviour*, 155(2-3), 83-114.

Department for Environment, Food & Rural Affairs. (2017). Code of practice for the welfare of dogs [PDF file]. Retrieved from www.gov.uk/government/publications.

De Bruijn, J. (2018, 4 december). *Veiligheid, welzijn en ethiek; hoe borg jij dit als je je hond inzet in coaching of therapie?* Vereniging Honden Coaching Nederland. Geraadpleegd van <https://www.v-pcn.nl/hondennieuws/veiligheid-welzijn-en-ethiek-hoe-borg-jij-dit-als-je-je-hond-inzet-in-coaching-of-therapie/>.

Enders-Slegers, M.-J. (2019). *Waarom erkenning*. Geraadpleegd op 25-1-2021, van <https://instituutvoorantrozologie.nl/waarom-erkenning/>.

Evans, N., & Gray, C. (2012). The practice and ethics of animal-assisted therapy with children and young people: Is it enough that we don't eat our co-workers? *The British Journal of Social Work*, 42(4), 600-617. doi (stable URL): <http://www.jstor.org/stable/43771673> niet gebruikt

Fatjó, J., Bowen, J., & Calvo, P. (2021). Stress in Therapy Animals. *The Welfare of Animals in Animal-Assisted Interventions: Foundations and Best Practice Methods*, 91.

Fine, A. H. (2019). *Handbook on Animal-Assisted Therapy* (5de editie). (pp. 208) London, United Kingdom: Elsevier Academic Press.

Foreman, A. M., Glenn, M. K., Meade, B. J., & Wirth, O. (2017). Dogs in the workplace: a review of the benefits and potential challenges. *International journal of environmental research and public health*, 14(5), 498. *Forum*, 40(4), E320-E326. doi: 10.1188/13.ONF.E320-E326

Flournoy, W. S., Wohl, J. S., & Macintire, D. K. (2003). Heatstroke in dogs: pathophysiology and predisposing factors. *Compendium*, 25(6), 410-418.

Grant, S., & Olsen, C. W. (1999). Preventing zoonotic diseases in immunocompromised persons: the role of physicians and veterinarians. *Emerging infectious diseases*, 5(1), 159.

Hamminga, M. (2014), *Effect of Workload on Stress levels in Therapy-dogs*, onderzoek in opdracht van Hulphond Nederland.

Hartwig, E. K., & Smelser, Q. K. (2018) Practitioner perspectives on animal-assisted counseling. *Journal of Mental Health Counseling*, 40(1), 43-57.

Hatch, A. (2015). The View from all Fours: A Look at an Animal-Assisted Activity Program from the Animal's Perspective, *Anthrozoös*, 20(1), 37-50. <https://doi.org/10.2752/089279307780216632>.

Haubenhofer, D. K., & Kirchengast, S. (2007). 'Dog Handlers' and Dogs' Emotional and Cortisol Secretion Responses Associated with Animal-Assisted Therapy Sessions. *Society & Animals*, 15(2), 127-150.

Haupt, K. A., Goodwin, D., Uchida, Y., Baranyiová, E., Fatjó, J., & Kakuma, Y. (2007). Proceedings of a workshop to identify dog welfare issues in the US, Japan, Czech Republic, Spain and the UK. *Applied Animal Behaviour Science*, 106(4), 221-233. Category: Animal Welfare & Well-Being.

Hofman, L. (2013). *Therapie met hulp van honden: een experience based practice*. Rijksuniversiteit Groningen. (Masterscriptie). Geraadpleegd van <https://www.kickersteyn.nl/wp-content/uploads/2015/02/Masterthesis-Therapie-met-hulp-van-honden-ZorgPKs-Lisan-Hofman.pdf>.

IAHAIO, international Guidelines on care, training and welfare requirements for m small animals in animal-assisted interventions 2021, <http://iahaio.org>.

IAHAIO. (2014, updated 2018)). *IAHAIO White Paper: The IAHAIO definitions for animal assisted intervention and animal assisted activity and guidelines for wellness of animals involved*, . <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.733.1050&rep=rep1&type=pdf>.

Instituut voor Antrozoölogie (2019). *Wat zijn dierondersteunde interventies?* Geraadpleegd van <https://instituutvoorantrozoologie.nl/wat-zijn-dier-ondersteunde-interventies/>.

Koolhaas, J., et al., *Stress revisited: a critical evaluation of the stress concept*. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 2011. 35(5): p. 1291-1301. Linder, D., Siebens, H., Mueller, M., Gibbs, D. & Freeman, L. (2017). Animal-assisted

interventions: A national survey of health and safety policies in hospitals, eldercare facilities, and therapy animal organizations. *American Journal of Infection Control*, 45(8), 883-887.

Mai, D. L., Howell, T., Benton, P., & Bennett, P. C. (2021). Socialisation, training, and help-seeking – Specific puppy raising practices that predict desirable behaviours in trainee assistance dog puppies. *Applied Animal Behaviour Science*, 236, 105259. doi:<https://doi.org/10.1016/j.applanim.2021.105259>

Mariti, C., Ricci, E., Mengoli, M., Zilocchi, M., Sighieri, C., & Gazzano, A. (2012). Survey of travel-related problems in dogs. *Vet. Rec*, 170, 542.

Mellor DJ. *Updating Animal Welfare Thinking: Moving beyond the “Five Freedoms” towards “A Life Worth Living.”* *Animals*. 2016;6(10). doi:10.3390/ani6100059

Mellor DJ. Operational details of the five domains model and its key applications to the assessment and management of animal welfare. *Animals*. 2017;7(8). doi:10.3390/ani7080060

Mellor DJ. Moving beyond the “Five freedoms” by Updating the “Five Provisions” and Introducing Aligned “Animal Welfare Aims.” *Animals*. 2016;6(10). doi:10.3390/ani6100059

Mellor, D. J. (2017). Operational details of five domains model and its key applications to the assessment and management of animal welfare. *Animals*, 7(8), doi: 10.3390/ani7080060.

Mellor DJ, Beausoleil NJ, Littlewood KE, McLean AN, McGreevy PD, Jones B, Wilkins C. The 2020 Five Domains Model: Including Human–Animal Interactions in Assessments of Animal Welfare, *Animals*. 2020;10(10):1870. doi:10.3390/ani10101870

McBride, A., McNicholas, J., & Ahmedzai, S. (2006). Animal facilitated therapy: A practice of welfare concern? In *Proceedings of the VDWE International Congress on Companion Animal Behaviour and Welfare*. Vlaamse Dierenartsenvereniging, 95-102

Murthy, R., Bearman, G., Brown, S., Bryant, K., Chinn, R., Hewlett, A., . . . Weber, D. J. (2015). Animals in healthcare facilities: recommendations to minimize potential risks. *Infection control and hospital epidemiology*, 36(5), 495-516. doi:10.1017/ice.2015.15

MacNamara M., Moga J., & Pachel C. (2019). What’s love got to do with it? Selecting animals for animal- assisted mental health interventions. In A. H. Fine

(Red.), *Handbook on animal-assisted therapy* (pp. 101). London, United Kingdom: Elsevier Academic Press.

Menna, L. F., Santaniello, A., Todisco, M., Amato, A., Borrelli, L., Scandurra, C., & Fioretti, A. (2019). The Human–Animal Relationship as the Focus of Animal-Assisted Interventions: A One Health Approach. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 16(19), 3660. <http://dx.doi.org/10.3390/ijerph16193660>

Moberg, G. P., & Mench, J. A. (2000). *The Biology of Animal Stress: Basic Principles and Implications for Animal Welfare*. Oxon, United Kingdom: CABI publishing.

Murthy, R., Bearman, G., Brown, S., Bryant, K., Chinn, R., Hewlett, R., George, G., Goldstein E., Holzmann-Pazgal, G., Rupp, M., Wiemken, T., Weese, S., Weber, D. (2015). Animals in Healthcare Facilities: Recommendations to Minimize Potential Risks. "Infection Control and Hospital Epidemiology", vol. 36(5), pp. 495-516. DOI: 10.1017/ice.2015.15 .

Miklósi, Á. (2018). *The Dog: A Natural History*. Princeton University Press.

Mills, D., Rogers, J., Kerulo, G., Bremhorst, A., & Hall, S. (2019). Getting the right dog for the right job for animal-assisted interventions (AAI): essential understanding of dog behavior and ethology for those working within AAI. In A. Fine (Ed.), *Handbook on Animal-Assisted Therapy: Foundations and Guidelines for Animal-Assisted Interventions*, .

Mongillo, P., Pitteri, E., Adamelli, S., Bonichini, S., Farina, L., & Marinelli, L. (2015). Validation of a selection protocol of dogs involved in animal-assisted intervention. *Journal of Veterinary Behavior: Clinical Applications and Research*, 10(2), 103-110. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jveb.2014.11.005>.

Ng, Z. Y., Albright, J. D., Fine, A. H., & Peralta, J. M. (2019). Our Ethical and Moral Responsibility: Ensuring the Welfare of Therapy Animals. In A. Fine (Red.), *Handbook on Animal-Assisted Therapy* (5e) (pp. 185-188). Londen, United Kingdom: Academic Press.

Ng, Z., A.H. Fine, and J. Peralta, *A trajectory approach to supporting therapy animal welfare in retirement and beyond*. The welfare of animals in animal-assisted interventions. Springer, Cham, 2021.

One Health Initiative. (2019). Retrieved from www.onehealthinitiative.com

Provoost, L. (2021). Behavior and Training for Optimal Welfare in Therapy Settings. In F. A. H. e. Peralta J.M. (Ed.), *The Welfare of Animals in Animal-Assisted Interventions*. : Springer, Cham.

Pet Partners. (2019). *Position Statement on Animal Health and Welfare*. Geraadpleegd van <https://petpartners.org/wp-content/uploads/2019/12/PositionStatement-AnimalWelfare.pdf>.

PetPartners (2019). *Pet Partners Team Evaluator Policies and Procedures Manual*

Pet Partners. (2017). *Therapy Animal Program Standards General*. Geraadpleegd van https://petpartners.org/wp-content/uploads/2017/09/Therapy-Animal-Program-Standards_general.pdf

Raad voor Dierenaangeleden (2006), *One Health: Een afwegingskader voor beleidsbeslissingen*

Raad voor Dierenaangelegenheden. (2019). *Dierbare Hulpverleners*. Geraadpleegd van <https://www.rda.nl/binaries/raad-voor-dierenaangelegenheden/documenten/zienswijzen/2019/05/21/rda-zienswijze-dierbare-hulpverleners-welzijn-voor-mens-en-dier/RDA.2019.107+RDA+Zienswijze+Dierbare+hulpverleners+Welzijn+voor+mens+en+dier+%28Volledige+rapport%29.pdf>.

Serpell, J.A., Coppinger, R. & Fine, A.H. (2006). Welfare considerations in therapy and assistance animals. In A. H. Fine (Ed.), *Handbook on animal assisted therapy: Theoretical foundations and guidelines for practice (2nd Ed.)* (pp. 453-474) San Diego, CA: Academic Press.

Silcox, D., Castillo, Y. A., & Reed, B. J. (2014). The human animal bond: Applications for rehabilitation professionals. *Journal of Applied Rehabilitation Counseling*, 45(3), 27–37.

Society for Companion Animals. (2013). *Animal-Assisted Interventions Code of Practice for the UK*. <http://www.scas.org.uk/wp-content/uploads/2013/06/AAI-Code-of-Practice-SCAS-June-2013.pdf>

Skånberg, L., Gauffin, O., Norling, Y., Lindsjö, J., & Keeling, L. J. (2018). Cage size affects comfort, safety and the experienced security of working dogs in cars. *Applied Animal Behaviour Science*.

VanFleet, R., Fine, A. H., & Faa-Thompson, T. (2019). Application of Animal-Assisted Interventions in Professional Mental Health Settings: An Overview of Practice Considerations. In A. Fine (Red.), *Handbook on Animal-Assisted Therapy (5e)* (pp. 229). Londen, United Kingdom: Academic Press

Vieira de Castro, A. C., Fuchs, D., Morello, G. M., Pastur, S., de Sousa, L., & Olsson, I. A. S. (2020). Does training method matter? Evidence for the negative

impact of aversive-based methods on companion dog welfare. *PloS one*, 15(12), e0225023. doi:10.1371/journal.pone.0225023

Winkle, M., Rogers, J., Katalenic, L., Gorbong, P., Gibsone, S. H., Coppernolle, D., ... Dickson, C. (2019). *Animal Assisted Intervention International Standards of Practice*. Animal Assisted Intervention International. Geraadpleegd van <https://aai-int.org/wp-content/uploads/2019/02/AAI-Standards-of-Practice.pdf>

Winkle, M., & Jackson, L. (2012). Animal kindness: Best practices for the animal-assisted therapy practitioner. *OT Practice*, 17(6), 10-14.

Winkle, M., Johnson, A., & Mills, D. (2020). Dog Welfare, Well-Being and Behavior: Considerations for Selection, Evaluation and Suitability for Animal-Assisted Therapy. *Animals (Basel)*, 10(11). doi:10.3390/ani10112188

Wohlfarth, R., & Olbrich, E. (2014) *Kwaliteitsontwikkeling en kwaliteitsborging bij dierondersteunde interventies*. Geraadpleegd van <https://instituutvoorantrozologie.nl/wp-content/uploads/2019/08/Richtlijn-Kwaliteit-bij-AAI-met-honden.pdf>.

Zamansky, A., Sinitca, A. M., Kaplun, D. I., Plazner, M., Schork, I. G., Young, R. J., & de Azevedo, C. S. (2019). *Analysis of dogs' sleep patterns using convolutional neural networks*. Paper presented at the International Conference on Artificial Neural Networks.